

ФЕДОСЄЄВА Тетяна Романівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права факультету
правничих наук,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»
м. Київ

АЛЬТЕРНАТИВИ ШЛЮБУ: ЗАКОНОДАВЧІ ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

У межах дослідження питання альтернатив шлюбу певний інтерес представляє дослідження фактичного сімейного союзу, як новели, яку пропонують закріпити розробники проекту Цивільного кодексу. Ознайомлення з проектами Цивільного кодексу свідчить, що принципових відмінностей у підході законодавця немає: стаття 1474 викладена в ідентичній редакції за тим винятком, що в останньому проекті Цивільного кодексу йдеться про чоловіка і жінку, а у попередніх проектах – про двох осіб протилежної статі [1;2;3;4]. Так, в проекті Цивільного кодексу [1] суб'єкт законодавчої ініціативи пропонує закріпити термін «фактичний сімейний союз» яким визнає проживання жінки і чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу, якщо вони не перебувають в іншому шлюбі. Пропонуються також такі законодавчі обмеження, як можливість перебування лише в одному фактичному сімейному союзі, заборона перебування у такому союзі родичів за визначенням у частині 3 статті 1474 переліком, а також передбачається застосування аналогії закону та право врегулювання договором аліментних та майнових відносин.

Насамперед слід зазначити, що принципових відмінностей у розумінні такого союзу із уже закріпленим у Сімейному кодексі України (далі – СК України) сімейним союзом чоловіка та жінки, які проживають однією сім'єю немає. Так, норми статей 74 та 91 СК України стосуються жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі [5]. Попри відсутність визначення можна виділити ознаки такого союзу: це союз саме чоловіка та жінки, цей союз передбачає проживання однією сім'єю, а також відсутність шлюбу як між такими чоловіком та жінкою, так і будь-кого з них з іншою особою.

Тобто бачимо збереження підходу законодавця, який однак передбачає впровадження терміну «фактичний сімейний союз». Законодавче закріплення терміну додасть правової визначеності відносинам у такій альтернативній шлюбу формі сім'ї. Разом з тим варто більш предметно розглянути наявні тенденції та підходи з тим, щоб обрати оптимальний шлях розвитку законодавства. Так, Комісія з європейського сімейного права (CEFL), яка спрямовує свою теоретичну та практичну діяльність на гармонізацію сімейного права в Європі, розробила Принципи європейського сімейного права, у яких, серед іншого, оперує терміном «фактичний союз»[6], який є близьким до пропонованого розробниками проекту Цивільного кодексу. У цих принципах йдеться про фактичний союз у якому дві особи проживають разом як пара у тривалих стосунках. У вказаних принципах (5.1-5.3)

відзначено, що вони не застосовуються до осіб, які перебувають у шлюбі або є зареєстрованими партнерами одне одного, а також вказано, що для їх застосування немає різниці чи партнери однієї статі чи різної. Застосування Принципів не виключається, якщо один або обидва партнери перебувають у шлюбі або зареєстрованому партнерстві з третьою особою [7, с. 254].

У науковій літературі та у судовій практиці України використовують різні терміни: «фактичний союз», «фактичні шлюбні відносини», «фактичний шлюб» [8, с. 66; 9; 10]. Не менш вживаними є терміни «цивільне партнерство», «зареєстроване партнерство», які більшою мірою пов'язані із перспективним законодавством та європейським вектором розвитку. У цьому сенсі варто зробити узагальнений огляд основних кроків, спрямованих на законодавче закріплення такого сімейного союзу в Україні. Так, загальний курс на гарантування рівності та недискримінації у забезпеченні прав і свобод людини випливає із Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [11]. Для реалізації відповідної Національної стратегії у сфері прав людини було затверджено План дій на період до 2020 року, яким передбачалась, серед іншого, розробка законопроекту щодо легалізації зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар (пп. 6 п.105 Плану дій) [12]. У встановлений строк такий законопроект розроблено не було. Наступна Національна стратегія у сфері прав людини серед стратегічних напрямків також передбачала запобігання та протидію дискримінації [13]. План дій на період до 2023 року на виконання цієї стратегії, передбачав розроблення законопроекту щодо усунення дискримінаційних положень, які можуть порушувати майнові та немайнові права партнерів, що не перебувають у шлюбі; запровадження інституту зареєстрованого цивільного партнерства (п. 33) [14].

У 2022 році Україна подала заявку на членство в Європейському Союзі та заповнила анкету-опитувальник. Зокрема, у відповіді на питання розділу Е «Право на шлюб та право на створення сім'ї» про те, як право на шлюб та право на створення сім'ї захищені в рамках національного законодавства, включаючи партнерства, відкриті для одностатевих пар, Уряд України, серед іншого, вказав, що наразі вживає заходів для покращення та вивчення питання легалізації одностатевих партнерств (№198) [15].

Дорожня карта з питань верховенства права в частині основоположних прав, пов'язаних із дискримінацією (п. 3.11) передбачає розроблення та прийняття закону, який визначатиме правовий статус реєстрованих партнерств, особисті немайнові та майнові права й обов'язки партнерів, їх захист [16]. Є кілька проєктів законів, що стосуються зареєстрованого партнерства та які перебувають на опрацюванні у Верховній Раді України [17; 18]. Разом з тим у Доповіді щодо України відзначено відсутність прогресу у розгляді законопроектів про інститут зареєстрованого партнерства [19].

У зв'язку із цим виглядає доречною позиція Міністерства юстиції України про те, що загальні правові засади окресленого регулювання мають бути предметом саме проєкту ЦК, а відсутність такого основоположного підґрунтя у ньому фактично нівелює відповідні законодавчі ініціативи та унеможливує виконання пункту

Дорожньої карти, віддаляючи національне законодавство від сучасних правових стандартів і політики Європейського Союзу [20, с. 174].

Окремо слід згадати рішення ЄСПЛ у справі «Маймулахін і Марків проти України», яке стосується юридичного визнання та захисту одностатевих пар в Україні [21]. Один із заявників у цій справі долучився до Національної гвардії України, звідки у подальшому звільнився за станом здоров'я. Також судова практика України поступово поповнюється категорією справ, пов'язаних із юридичним визнанням факту проживання однією сім'єю не лише чоловіка та жінки, а й осіб однієї статі [22;23].

В умовах збройної агресії росії проти України потреба у належному правовому закріпленні окрім шлюбу сімейного союзу, яким за чинним СК України є союз жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, зумовлений низкою проблем, з якими стикаються такі пари. Це і потреба звернення до суду для встановлення факту проживання однією сім'єю через відсутність офіційного визнання державою таких відносин і неможливість отримання від державних органів інформації, якщо для цього потрібне підтвердження належності до члена сім'ї особи (випадки поранення, взяття у полон, смерті одного з партнерів; неможливість отримати інформацію про стан здоров'я у госпіталі, забрати тіло тощо). Є й інші проблеми майнового і немайнового характеру, вирішення яких є важливим у першу чергу для військовослужбовців, однак значиме і для волонтерів, і для цивільних осіб, які перебувають у тимчасово окупованих територіях чи в районах бойових дій і навіть в районах можливого ураження внаслідок ракетних атак.

Факт проживання чоловіка та жінки в Україні, по суті, не має такого ступеня визнання і підтвердження державою, як шлюб. Разом з тим доцільним є його офіційне визнання і підтвердження шляхом закріплення державної реєстрації такого союзу, як це передбачено ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», а не невиправдане перевантаження судів справами про встановлення відповідного юридичного факту та вирішення дотичних спорів. Найближчим за змістом до такого союзу виглядає партнерство. Відповідь про необґрунтованість збереження дискримінаційних обмежень за ознакою статі є очевидною і зумовленою, серед іншого, євроінтеграційними зобов'язаннями України. Відповідні зміни доцільно вносити у Сімейний кодекс України або врахувати при розробці проекту Цивільного кодексу. Обговорення має охопити, насамперед, питання про те, чи має йтися про закріплення окрім шлюбу зареєстрованого партнерства чи має йтися про ширший спектр відносин, який включатиме, окрім шлюбу, зареєстроване партнерство та фактичний союз.

Список використаних джерел

1. Проект Цивільного кодексу України № 15150 від 09.04.2026. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837> (дата звернення: 10.05.2026).
2. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) № 14394 від 22.01.2026. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528> (дата звернення: 10.05.2026).

3. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) №14394-1 від 06.02.2026. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69589> (дата звернення: 10.05.2026).
4. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) № 14394-2 від 06.02.2026. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69583> (дата звернення: 10.05.2026).
5. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.05.2026).
6. Principles of European Family Law. URL: <https://ceflonline.net/principles/>
7. The Principles of European Family Law Revisited. Katharina Boele-Woelki, Frédérique Ferrand, Cristina González Beilfuss, Maarit Jänterä-Jareborg, Nigel Lowe, Dieter Martiny, Velina Todorova. ISBN 978-1-83970-511-3. Intersentia, 2024.
8. Дякович М. М. Сімейне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. – Харків : ЕКУС, 2022. – 416 с.
9. М.В. Менджул, Н.О. Давидова. Механізм цивільно-правового регулювання майнових відносин партнерів у фактичних союзах. URL. <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/241324> (дата звернення: 10.05.2026).
10. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають між особами, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі. URL. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KCS_podr_1.pdf (дата звернення: 10.05.2026).
11. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року № 1629-IV (із змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (дата звернення: 10.05.2026).
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.05.2026).
13. Указ Президента України «Про Національну стратегію у сфері прав людини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 10.05.2026).
14. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.05.2026).
15. Опитувальник ЄС та відповіді на нього для набуття Україною статусу кандидата в ЄС. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/opytuvalnyk-yes-ta-vidpovidi-na-nogo-dlya-nabuttya-ukrayinoyu-statusu-kandydata-v-yes/> (дата звернення: 10.05.2026).
16. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 “Основи процесу вступу до ЄС” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.05.2026).

17. Проект Закону України «Про інститут реєстрованих партнерств» (№ 9103 від 13.03.2023). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41497> (дата звернення: 10.05.2026).
18. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність до вимог статей 8 та 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини) та Регламенту Ради (ЄС) 2016/1104 про впровадження посиленої співпраці у сфері юрисдикції, застосовного законодавства та визнання та виконання рішень у справах майнових наслідків зареєстрованих партнерств» (№ 12252 від 27.11.2024). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45293> (дата звернення: 10.05.2026).
19. Ukraine 2025 Report, 4 November 2025. p. 47. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en (дата звернення: 10.05.2026).
20. Міністерство юстиції України. Щодо законопроекту (реєстр. № 14394 від 22 січня 2026 року). URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-6397229.pdf (дата звернення: 10.05.2026).
21. Рішення ЄСПЛ від 01 червня 2023 року у справі «Маймулахін і Марків проти України» (Заява № 75135/14), URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i96#Text (дата звернення: 10.05.2026).
22. Постанова Верховного Суду від 25.02.2026 у справі № 754/12856/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134540330> (дата звернення: 10.05.2026).
23. Рішення Індустріального районного суду м. Харкова від 20.03.2026 у справі № 644/31/26. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134998212> (дата звернення: 10.05.2026).

ФЛОРЕНКО Ганна Олександрівна,

здобувач вищої освіти інституту права та безпеки
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса

Науковий керівник:

КОВБАН Андрій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса

ДИСТАНЦІЙНА РОБОТА ЯК НОВА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ

Актуальність дослідження зумовлена суттєвими трансформаціями ринку праці та форм організації трудових відносин, що відбуваються в Україні та світі внаслідок цифровізації, глобалізації та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Дистанційна робота перестала бути винятковим явищем і набула ознак стійкої та